

MARCAREA CAZURILOR OBLICE ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

Ana-Maria Neagu

Universitatea din București (România)

THE MARKING OF OBLIQUE CASES IN DACOROMANIAN DIALECTS

Ana-Maria Neagu

University of Bucharest (Romania)

anamarianeaguu@gmail.com

Abstract: When compared to other Romance languages, Romanian is observed to allow both synthetic and analytical marking of oblique cases. The analytical marking is a Romance characteristic of Romanian and the synthetic marking is inherited from Latin, but it is also a Balkan Sprachbund convergence feature.

This paper describes the use of genitive-dative forms in a corpus of dialectal texts and draws comparisons with Old Romanian. The corpus-based investigation shows there is an expansion of analytical markers in regional varieties as compared with old language when it comes to the type of constructions these markers appear in and their frequency.

Keywords: oblique cases, diatopic perspective, Romanian varieties

Резюме: В сравнение с други романски езици, румънският позволява синтетично и аналитично маркиране на косвените падежи. Аналитичното маркиране е романска характеристика на румънския, а синтетичното е наследено от латинския, но е също особеност на балканския езиков ареал.

В тази статия описваме употребата на генитивно-дативните форми в корпус от диалектни текстове в сравнение със старорумънския език. Корпусно-базираният анализ показва, че има по-широка употреба на аналитични маркери в регионалните разновидности в сравнение със стария език, що се отнася до типа на конструкциите, в които маркерите се появяват, и що се отнася до тяхната честота.

Ключови думи: косвени падежи, диатопична перспектива, разновидности на румънския език

1. Introducere

În lucrarea de față, ne propunem să realizăm o descriere a particularităților referitoare la exprimarea genitiv-dativului în graiurile dacoromâne în stadiul actual de limbă, descriere ce va fi însoțită de unele observații diacronice¹. Analiza se bazează pe valorificarea unui corpus de texte dialectale care ilustrează mai multe graiuri ale dacoromânei. Considerăm că o cercetare cuprinzătoare a materialului lingvistic dialectal este necesară, deoarece acesta evidențiază atât caracterul conservator al graiurilor, cât și numeroasele inovații ale varietăților regionale românești.

Corpusul este constituit din antologii și culegeri de texte dialectale care cuprind principalele zone ale țării (vezi *Corpus*), precum și dintr-o serie de înregistrări proprii actuale pe care le-am realizat în Oltenia și în Munții Apuseni. Volumele consultate și citate la finalul articolului au fost parcurse parțial.

2. De la *analitic* la *sintetic*

Diferențele majore dintre morfosintaxa limbii latine și cea a limbilor romanice au fost interpretate, mai ales, în legătură cu două fenomene: *analitismul* și *sintetismul*. În cercetările romaniștilor s-a semnalat trecerea de la structurile predominant sintetice din limba latină către construcțiile analitice din limbile romanice, mai exact „tendința sintaxei de a prelua un număr dintre funcțiile realizate mai întâi de morfologie”, așa încât „un element cu semnificație exprimat mai întâi printr-un radical sau un afix ajunge să se exprime printr-o sintagmă” (Ledgeway 2012: 10). În trecerea de la „cuvântul flexionar” la sintagmă, se poate vorbi de *gramaticalizare*, cuvântul cu autonomie lexicală devenind „un component funcțional cu rol strict gramatical” (Pană Dindelegan 2013: 160)².

Adams (2011, *apud* Ledgeway 2012: 22) arată că nu a existat o trecere bruscă dinspre realizarea sintetică spre cea analitică, tiparele cu prepoziție dezvoltându-se treptat, în decursul mai multor secole, „din lărgirea graduală a utilizărilor din latina clasică” și înaintea proceselor de eroziune fonetică (*apud* Iorga Mihail 2013b: 117-118). În orice caz, încercarea de a încadra limbile într-o anumită grupă tipologică, ca fiind preponderent sintetice sau analitice, nu trebuie „să privească limbile în ansamblul lor” (Ledgeway 2012: 15), ci doar anumite domenii ale

¹ Prin această lucrare dorim să oferim câteva date semnificative despre particularitățile cazurilor oblice în graiurile dacoromâne și despre profilul românei în context romanic. Aceste date vor fi dezvoltate în lucrarea de doctorat *Variație diatopică în morfosintaxa nominală din limba română*.

² Hopper, Traugott (1993: 17, *apud* Pană Dindelegan 2013: 160) și Ledgeway (2012: 28) sunt de părere că „toate cazurile de dezvoltare analitică pot fi subsumate teoriei generale a gramaticalizării”.

gramaticii unei limbi sau construcții individuale (analitice/sintetice) existente în aceste limbi. Este indicat, mai curând, să se discute despre o tendință mai pronunțată a caracterului analitic sau sintetic al unei limbi.

Româna este considerată din punct de vedere tipologic o limbă care oscilează între procedeele analitice și cele sintetice pentru a exprima cazurile oblice, ocupând „o poziție intermediară” între cele două tipuri de realizări (Guțu Romalo 2005: 33-27, Pană Dindelegan 2013: 160)³. Fenomenul extinderii marcării cazurilor oblice cu ajutorul mărcii *lui*, respectiv cu prepoziția *la* în limba română poate fi înțeles „ca o posibilă mutație tipologică, în care analiticul tinde să prevaleze”, iar limba română „tinde să regăsească, cu mare întârziere și după o evoluție sinuoasă și complexă, procesul general romanic” de marcarea a cazurilor (Guțu Romalo 2005: 36-37).

În evoluția sa, româna și-a îmbogățit procedeele de marcarea a cazurilor, atât pe cele sintetice – mărci flexionare, legate enclitic, cât și pe cele analitice – mărci nelegate, antepuse numelui (Pană Dindelegan 2013: 161). Marcarea sintetică a cazurilor oblice se realizează prin desinențe sau prin desinențe urmate de articolul definit enclitic cu formele de genitiv-dativ. Pentru marcarea analitică, se utilizează atât elemente comune celor două cazuri (marca proclitică *lui* și prepozițiile funcționale *a*⁴, *la*), cât și elemente specializate fie pentru genitiv (marca proclitică *al* și prepoziția funcțională *de*), fie pentru dativ (prepoziția *către*).

3. Marcarea cazurilor oblice în graiurile dacoromâne

În corpusul cercetat, marcarea cazurilor oblice prezintă o variație continuă între realizarea sintetică și cea analitică, evidențiind, pe de o parte, conservarea din limba veche a anumitor fapte lingvistice neîntâlnite în limba actuală standard, concurența dintre anumite construcții, fixarea unor structuri, iar, pe de altă parte, inovații regionale. În analiza noastră, punctul de plecare îl constituie inventarul contextelor cuprinse în lucrările lui Iorga Mihail (2013a, b), Croitor (2016) și Nedelcu (2019a, b), în care se descriu o serie particularități ale marcării genitiv-dativului în graiurile dacoromâne.

3.1. Marcarea sintetică a genitivului

Genitivul este marcat enclitic prin desinențe, prin flexiunea articolului definit atașat numelui sau adjectivului antepus numelui (1) (Stan 2013a: 95), fiind întâlnit în corpusul cercetat la nume proprii (2) sau nume comune animate (3a) ori nonanimate (3b).

³ Marcarea analitică reprezintă o caracteristică de tip romanic a dacoromânei, iar marcarea sintetică este parțial moștenită din latină, reprezentând și o trăsătură balcanică (Manoliu 2011: 484, *apud* Stan 2013b: 262).

⁴ Marcarea genitiv-dativului cu prepoziția *a* nu este atestată în corpusul cercetat până în acest moment.

- (1) *sufletele boiurilor* (AD 106: 101^r), *păstorii sfintei turme* (Prav. 1652, în SLR: 81)
- (2) *malul Dunării* (GPF: 170), *mâna Anicăi* (AB: 278), *ochii Măgdălinii* (AB: 280)
- (3) a. *n-o strâgat-o pe mama fișorului* (TDBN: 50), *fata moșneagului* (TDBN: 67)
b. *mamele mieilor îi dăm afară* (TDM I: 34), *m-am suit în vârvu gardului* (TDBN: 57)

Ca și în limba veche, antroponimele de genul masculin terminate cu *-(u)l* prezintă o formă flexionară de genitiv (4), după modelul substantivelor comune masculine, iar cele terminate în *-a* fac genitivul în *-e(e)i*, *-ii*, *-i* (5), după modelul antroponimelor feminine și al substantivelor comune feminine articulate enclitic (Stan 2016: 315). De asemenea, genitivul flexionar se întâlnește și în structuri cu nume topice care au în componență un antroponim (6).

- (4) *murgu Iancului* (AD: 53), *mama Marcului* (GFM: 123)
- (5) *Savei* (CCat.1560: 1^v, apud Stan 2016: 315), *moartea Pintii* (GFM: 91), *părul Gruii s-o clătit* (GFM: 88), *nevasta Petrii* (AFLR: 237, apud Croitor 2016: 61)
- (6) *Poiana Stampii* (TDD: 185), *Valea Danului* (GN, I, Argeș: 103), *Câmpul Rădovanului* (AD: 12)

3.2. Marcarea analitică a genitivului

Marcarea analitică a genitivului se realizează cu ajutorul morfemelor *lui* și *al*, precum și cu ajutorul unor prepoziții funcționale.

3.2.1. Marca proclitică lui

Morfemul *lui* (cu forma *lu*⁵) reprezintă o marcă exclusiv a genului personal, întâlnită în limba veche, dar și în graiurile dacoromâne. Acestea din urmă prezintă și alte utilizări ale mărcii *lui/lu* specifice varietăților regionale.

În corpusul cercetat, marca *lui/lu* se combină cu un nume propriu personal masculin (7), cu nume comune care desemnează un rang (8) sau cu numele de luni ale anului (9), la fel ca în limba veche.

- (7) *pă vremea lui Stalin* (TDMM: 124), *apele lu Grigore* (TDM I: 380), *tata lui Crișan* (înregistrare personală, TMA), *femeia lu Mitu Popa* (TDD: 564)

⁵ Cele două variante *lui/lu* variau încă din secolul al XVI-lea, forma *lu* reprezentând o inovație sudică „care s-a extins treptat spre nord” (Gheție, Mareș 1974: 229), astfel încât, în secolul al XIX-lea, ajunge să aibă o frecvență mai mare decât *lui*, fiind ocurență pe întreg teritoriul dacoromân (Neagoe 2011: 167).

MARCAREA CAZURILOR OBLICE...

- (8) *cu știerea măriei lu crai* (CCat. 1560: 1^r, *apud* Stan 2016: 315), *moșia lu baron Vitor* (GN, I, Roman: 476), *soacră-sa lu împăratu* (AB: 310)
- (9) *luna lu ghenarie* (CT. 1560-1: 249^r, *apud* Stan 2016: 315), *luna lui iulie* (TDBN: 35), *luna lu octobăr* (TDBN: 78)

De asemenea, *lui/lu* însoțește numele comun masculin cu referent unic *tată* (10a) (Nedelcu 2019b: 357), numele comune masculine care desemnează un grad de rudenie (10b) sau numele relaționale nearticulate urmate de un posesiv conjunct (10c).

- (10) a. *averea lu tata lor* (AB: 297), *tata lui tetea* (GN, I, Vlașca: 167)
b. *Ilinca lu unchiu Alexe* (înregistrare personală, TMA)
c. *cravatele lui bărbată-meu* (TDM I: 415), *a venit domn în locu lui frate-său* (GN, I Argeș: 104)

O particularitate a graiurilor o reprezintă posibilitatea mărcii proclitice *lui/lu* de a însoți nume proprii de sărbători (11) și antroponime de genul feminin (12) în contexte în care limba literară recomandă forma sintetică de genitiv (doar numele proprii feminine terminate în consoană sau în altă vocală decât *-a* sunt însoțite de marca *lui/lu* în limba standard).

- (11) a. *Bună ziua a lu Ajun/Da-i mai bună a lu Crăciun* (Petrovici: 9)
b. *la doisprezăci zile înaintea lu Craciun* (Petrovici: 9)
- (12) a. *Fata lu Stana Băloi* (AB: 142)
b. *Savu ia fata lu Ileana lu Calende* (DGDS II, 167, din GM, *apud* Croitor 2016: 62)

S-a observat că morfemul *lui/lu* poate fi coocurent cu marca analitică antepusă *al* (13) sau se poate atașa direct numelor feminine și masculine, terminate în *-a* (14). În graiuri, totuși, numele masculine terminate în consoană sau cu finala *-u* pot fi urmate de un genitiv fără *al* (15), ceea ce arată că acestea se comportă ca un nume comun articulat hotărât. Uneori, numele masculine își atașează finala *-u*, ceea ce permite selectarea morfemului *lui* (16) (vezi Nedelcu 2019b: 357-358).

- (13) *Persa a lu Sămoilă* (AB: 335), *Ion a lu Ion Vlad* (GN, I, Brăila: 261, *apud* Nedelcu 2019b: 358)
- (14) *Ana lu Cărică* (AB: 252), *Florica lu Ion Albu* (AB: 324), *Gruia lui Novac* (PTr: 284)
- (15) *Ion lu Podăriță* (AB: 254), *Gelu lu Șchet* (AB: 315)

- (16) ***Iacobu lu Vicu*** (PTr: 83), ***Milianu lu Frisă*** (PTr: 75)

În cazul toponimelor, se remarcă posibilitatea mărcii proclitice *lui/lu* de a intra în relație cu numele nearticulate (17a). Moldovan (1984: 302, *apud* Neagoe 2012: 43) consideră că aceste structuri sunt rezultatul unei proclize care s-a produs pe o structură mai veche cu nume articulat, în secolul al XVIII-lea (17b).

- (17) a. ***Plaiu lu Om*** (GPF: 362), ***Piatra lu Crai*** (GPF: 362), ***peștera lu Gornac*** (Petrovici: 8)
b. ***Părău lu Surlii*** (Moldovan 1984: 302, *apud* Neagoe 2012: 43)

De asemenea, specifică graiurilor este combinarea morfemului proclitic *lui/lu* cu nume comune animate (cu referent uman) definite⁶ (18), indefinite (19) sau nearticulate (20a). Posibilitatea exprimării relației de genitiv cu ajutorul mărcii *lui/lu* + nume nearticulate este întâlnită în graiurile moldovenești insulare din sud-estul Ucrainei (20b) (Neagoe 2012: 43).

- (18) ***casa lu luntrașu*** (AB: 289), ***subalternu lu șefu*** (TDD: 235), ***grândeiu lu moașa*** (GPF: 208),
mâncarea lu gazda (GPF: 285), ***gātu lu scoacra*** (TDD: 546)
(19) ***fișoru lu un căsap*** (AB:123)
(20) a. ***namurile lu fată*** (GPF: 128), ***prietenii lu băiat*** (GPF: 53)
b. ***a lu soră bărbat-so*** (TD-Nistru: 137)

Spre deosebire de limba actuală standard, marca *lui/lu* este utilizată în unele graiuri și pentru realizarea genitiv-dativului unor substantive animate nonumane (21) sau nonanimale (22) (vezi Neagoe 2012: 42-43, Nedelcu 2019b: 361).

- (21) ***numili lu cocoșu*** (AB: 417), ***coarnele lu berbec*** (Neagoe 2012: 43), ***unghea lu găină*** (Neagoe 2012: 43)
(22) ***gura lu ploscă*** (GPF: 55), ***căpătâiu lu cuardă*** (GPF: 204), ***fundu lu cumpănă*** (GPF: 175)

Sporadic, morfemul *lui/lu* poate marca genitivul unor substantive în forma de plural:

- (23) ***Și a dat în sănătatea câmpului și-n a lu boi și-n a lui sâmbraș prânzu-ăla*** (Petrovici: 9)

⁶ Despre articolul definit *-(u)l* de la masculin, Neagoe (2012: 34) afirmă că „se conservă în arii marginale și izolate ale dacoromânei”, aflându-se în raport de variație liberă cu *-u*, „care, la nivelul limbii vorbite, a preluat funcțiile articolului enclitic *-(u)l*”.

Inedite sunt și realizările în care morfemul *lui/lu* marchează relația de genitiv intrând în relație cu diferite tipuri de pronume: personale și de politețe (24a, b), indefinite (24c) sau demonstrative (24d-e)⁷:

- (24) a. *crește păru lu ele* (TDR: 258)
b. *fata lu dumneavoastră* (GPF: 28, *apud* Nedelcu 2019b: 362)
c. *amurezu lu cutare* (TDD: 188)
d. *părinții lui de-ăștia* (înregistrare personală, TMA)⁸
e. *așa o fost povestea lui ășta* (înregistrare personală, TMA)

Pe lângă trăsăturile precizate anterior, o altă posibilitate de realizare a genitivului o reprezintă structurile în care morfemul proclitic *lui/lu* dublează marca flexionară de genitiv, cazul fiind astfel dublu marcat (25).

- (25) a. *casa lu mumâni mele* (Neagoe 2011: 168)
b. *o rudă de-a lu soțulu meu* (înregistrare personală, TO)
c. *nevastă de-a lu fratelui meu* (înregistrare personală, TO)

3.2.2. Elementul funcțional *al*

Al reprezintă o marcă specializată pentru marcarea genitivului, fiind o inovație a limbii române, fără echivalent în celelalte limbi romanice (Sala 2012: 129)⁹. Este atestată încă din primele texte ca marcă de genitiv (Stan 2005: 89). În secolul al XVI-lea, marca de genitiv *al* se generalizează în limba română ca element flexionar care prezintă acord în gen și număr (*al, a, ai, ale*) cu regentul, forma invariabilă *a* fiind întâlnită mai rar, cu precădere în graiurile nordice (Frâncu 2009: 46). În a doua parte a epocii vechi (1640-1780), formele variabile ale lui *al* sunt specifice textelor sudice, în timp ce forma invariabilă rămâne caracteristică textelor nordice, care folosesc uneori și forme variabile (Frâncu 2009: 273).

⁷ În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în graiurile sudice, în contrast cu cele nordice, folosirea mărcii proclitice *lui/lu* în contextele discutate (cu nume proprii feminine, cu nume comune și pronume) constituie norma, pe când cele flexionare au o apariție relativ sporadică (Neagoe 2011: 167).

⁸ Este interesant faptul că gradul ridicat de sudură al structurii *de-ăștia*, formată cu prepoziția *de*, permite ca aceasta să fie însoțită de marca *lui*.

⁹ Despre originea latină a mărcii *al* s-au emis două ipoteze, fiecare având atât avantaje, cât și limite în explicarea structurilor cu *al* (Giurgea 2013: 111): (I) *al* provine dintr-un demonstrativ/articol definit tare (Giurgea 2013); (II) *al* are o etimologie parțial prepozițională, provenind din combinația dintre lat. *ad* și articolul definit (Rosetti 1986)/demonstrativul *ille* (Densusianu 1961).

Ca și în limba veche, elementul funcțional *al* prezintă în graiuri atât forme flexionare, cât și o formă invariabilă *a*. Genitivul cu *al* apare după un nume nearticulat cu articolul hotărât (26) sau după nume proprii regente (27). Între nominalul regent și genitiv pot interveni modificatori restrictivi sau nonrestrictivi (26b, c). *Al* este coocurent cu alte mărci sintetice de genitiv sau cu morfemul *lui*.

- (26) *de Dumnezeu dăruit scaun al moșului și al răposatului părintelui* (Doc.Athos, 1667: 175), *carte de blestem a preasfinții sale* (Doc.Xenofon, 1777: 90), *boiari adeveritori și hotarnici ai părintelui Anastasie* (Doc.Dohiariu, 1687: 188), *oameni a socrului* (TDD: 181), *frate a lu mirele* (TDD: 147)
- (27) a. *Gligorie a Nedelei* (DRH.A.28, 1646: 218)
 b. *Ion a Huhului* (GFM: XLIX)
 c. *Ion al țaiii iubit* (GN, I, Dâmbovița: 198)

Genitivul cu *al* apare, de asemenea, și după un regent articulat cu articol nehotărât (28) sau însoțit de un alt determinant prenominal – adjective indefinite (29a, b) sau numerale cardinale (29c, d).

- (28) a. *un zapis al jupânesăi Voica* (Doc.Xenofon, 1762: 81)
 b. *o soră a lu bărbatu lu mătușa* (înregistrare personală, TMA)
- (29) a. *la alte mâncături a târgului* (DRH.A.28, 1645: 51)
 b. *am găsit alți boi a altui om* (NALR: 71)
 c. *am furat 2 cai a vornicului Iachim Bandur* (DRH.A.28, 1645: 35)
 d. *în trei crăci ale bradului* (AFLR, Olt, 571, *apud* Croitor 2015: 508)

La fel ca în limba standard, genitivul cu *al* poate fi coocurent cu un regent articulat hotărât, atunci când elementul *al* se află la distanță față de articolul hotărât (30). Totuși, în corpusul consultat, *al* poate fi și adiacent articolului hotărât, apărând imediat după un grup nominal definit (31). Aceasta reprezintă o posibilitate de realizare a genitivului conservată din textele vechi (32).

- (30) a. *palatu mai bun ca a boierului* (TDD: 144)
 b. *i-am dus lu președintele care era a filielii* (GPF: 72)
 c. *stomacu ăla a mielului* (TDBN: 222)
- (31) a. *însă tata al băiatului ăsta era [...]* (DGDS II, 367, *apud* Croitor 2016: 508)

- b. *oile a lu vecinu* (TDD: 228)
 - c. *cămeșa a unuia frate a meu* (TDBN: 128)
 - d. *nunta a lu hi-miu* (TDD: 497)
- (32) *pentru moșia a sfintei mănăstiri Va(i)deei* (Doc.Dohiaru, 1685-1687: 168)

Uneori, nominalul precedat de elementul funcțional *al* nu marchează flexionar cazul genitiv, *al* rămânând singurul marcator de caz (Croitor 2016: 508):

- (33) *Moși moașa copilu cutăruia, al nepoată-sa* (AFLR, Vâlcea, 597, *apud* Croitor 2016: 508)

3.2.3. Prepoziții utilizate pentru exprimarea genitivului

(i) Prepoziția *de*

În limba veche, *de* (< lat. *de*, din care derivă genitivul romanic) (Stan 2005: 89) era o prepoziție funcțională, gramaticalizată¹⁰. S-a arătat că aceste tipuri de construcții reprezentau un „arhaism sintactic” încă din secolul al XVI-lea (Pană Dindelegan 2008, Stan 2016: 320-321).

Genitivul cu prepoziția *de* este atestat, în perioada veche, fie în construcții cu un grup nominal indefinit sintactic, dar cu referință definită (34a), fie în construcții în care *de* selecta un grup nominal definit, cuprinzând nume proprii sau demonstrative (34b, c) (Stan 2016: 320).

- (34) a. *calea de cetate* (PS.1573-1578: 356, *apud* Stan 2016: 320)
- b. *casa de Domnulu* (PH.1573-1578: 424, *apud* Stan 2016: 320)
- c. *că vara șed în munți de tălhuescu neșătorii și mișei de aiasta țară și de aceaia țară* (SB, *apud* Pană Dindelegan 2008)

În corpusul dialectal, prepoziția *de* nu apare în structuri cvasi-echivalente cu genitivul¹¹.

(ii) Prepoziția *la*

Genitivul analitic cu *la* este atestat încă din secolul al XVI-lea, însă destul de rar în româna veche în structuri cvasi-echivalente cu genitivul (Stan 2013b: 269, Stan 2016: 321).

¹⁰ Anumite structuri genitivale cu *de* reproduc un model slav, ca în *mănăstire de Bistrița*, fiind un tipar menținut în toponime (Stan 2005: 89).

¹¹ Se înregistrează doar construcții de tipul: *șăfu de miliție* (TDD: 230), *semănatu de cucuruz* (GPF: 101), *proprietar de turmă* (TDBN: 220); aceste structuri nu reprezintă însă structuri veritabile de genitiv, cu referință definită.

- (35) *cându tremease Domnul arhanghel Mihail cătră Avram și cu bucurie să ia sufletul iubitoriului la oaspeți Avram* (Stan 2016: 322)

Marca prepozițională *la* are numeroase ocurențe în corpusul dialectal, însoțind atât nume animate personale (36) sau nepersonale (37), cât și nonanimate (38).

- (36) *un frate la fameia care-am luuat-o ieu* (TDM I: 28), *mamele la fete lucrează* (TDM I: 20)
 (37) *pulpea la vacă* (Petrovici: 7), *urechili la miel* (Petrovici: 10)
 (38) *țeapa la buaba di uorz* (TDD: 191), *ușa la groapă* (TDMM: 45), *colțu la iarbă* (TDMM: 201), *pe fundu la ciur* (TDD: 487)

Sporadic, forma analitică de genitiv cu prepoziția *la* și cea cu marca *lui/lu* pot fi coocurente după un grup nominal definit. Oscilația celor două utilizări ale genitivului arată că nu există în graiuri niște reguli de selecție fixe a celor două mărci, substituindu-se fără diferențe semantice. De asemenea, în (39) cele două structuri genitivale sunt coordonate.

- (39) *Și stai pră capu la tată-tu și lu mumă-ta* (AB: 339)

3.3. Marcarea sintetică a dativului

Marcarea sintetică se realizează prin desinențe sau prin desinențe urmate de articolul definit enclitic cu formele de dativ, fiind întâlnită în graiuri în combinație cu nume animate personale și cu nume nonanimate. Dativul flexionar apare mai ales după verbe *dicendi*, printre care *a spune* (40a) și *a zice* (40b). Această posibilitate de realizare a dativului este preferată de limba actuală standard, însă este puternic concurată în graiuri de marcarea analitică cu prepoziția *la*.

- (40) a. *și îi spui băiatului* (TDM I: 43), *și-i spune frățicului* (GFM: 6)
 b. *într-o zi moșu zice babii* (GN, I, Brăila: 253), *dzisă el Măgdălinii* (AB: 281)

Marcarea flexionară se înregistrează și în construcții cu alte verbe care presupun Ținta/Destinatarul, ca *a da* și *a scrie* (41a) sau Beneficiarul, ca *a dona* sau *a dăru* (41b).

- (41) a. *și i-l dă ăluia tot* (TDM I: 39), *scrie împăratului* (AD: 73)

b. *au donat ăștilor care au rămas* (TDD: 186)¹², *codrilor m-a dăruit* (GN, I, Putna: 288)

3.4. Marcarea analitică a dativului

3.4.1. Marca proclitică lui

Ca și în limba veche, marca *lui/lu* precedă în graiuri numele proprii personale masculine (42) sau substantivele relaționale nearticulate urmate de un posesiv conjunct (43). De asemenea, dativul cu marca *lui/lu* este folosit și în contexte cu nume comune care desemnează un rang (44).

(42) *și le-o dat lu Ion* (GN, I, Covurlui: 340), *să nu-i aducă lu Marinel* (AB: 427), *S-a rugat lu Dumnezău* (GN, I, Vâlcea: 32)

(43) *Îți scot ochii și ție și lu tată-to!* (AB: 396), *dă pomană lu uică-so și lu mătușă-sa* (AB: 306), *i-o zis lu tat-so* (GN, I, Roman: 475)

(44) *i-am dus lu președintele* (GPF: 72)

Fenomen sintactic dialectal (GPF: 368), dativul analitic cu marca *lui/lu* s-a extins la antroponimele feminine după modelul celor masculine, particularitate întâlnită și în realizarea genitivului (vezi supra 3.2.1.):

(45) *i-am spus lu Sofi* (AB: 129)

De asemenea, în varietățile regionale marca proclitică *lui/lu* poate intra în relație cu un grup nominal definit (46) sau indefinit (47) pentru a marca dativul (pentru genitiv, vezi supra 3.2.1.). Inovația care constă în utilizarea mărcii *lui/lu* cu un grup nominal indefinit arată că *lui/lu* este strict o marcă casuală (vezi și Nedelcu 2019b: 361).

(46) *să-i duc lu doamna acasă* (GPF: 71), *i-am dus lu președintele* (GPF: 72), *îi spun lu fratele* („Harta sonoră”, raionul Noua Suliță, Ucraina: 75), *îi zicea lu fecioru* („Harta sonoră”, raionul Voznesensk, Ucraina: 49)

(47) *spun io lu un tovarăș a meu* (TDD: 168), *duci un tăier [de piftie] lu un prieten, o lu un sărac* (GPF: 126)

¹² Rar, s-a observat în graiuri prezența structurii sintetice a pronumelui demonstrativ, formă construită analogic prin atașarea articolului definit enclitic: *ăștilor*.

Chiar dacă grupul nominal cu *lui/lu* are o citire definită, fapt evidențiat de contextele de mai sus în care intră în relație cu un dativ realizat printr-un nume articulat, observăm posibilitatea mărcii proclitice *lui/lu* de a se combina și cu nume nearticulate (48). Deși substantivul precedat de *lui/lu* este nearticulat, citirea acestuia este, de asemenea, definită, fapt dovedit și de posibilitatea de dublare prin clitic pronominal de dativ (Nedelcu 2019b: 361).

- (48) *a ieșit în cale **lu copil** (GPF: 156), îi spune **lu logofăt** (TDD:250), și **lu fată** i-a plăcut (GPF: 298), ca să-i ghicească **lu muiere!** (AB: 140)*

Este de semnalat o altă inovație a varietăților regionale românești care constă în exprimarea dativului prin asocierea mărcii *lui/lu* cu substantive la numărul plural.

- (49) *i-a dat **lu iezișori** (Neagoe 2012: 43)*

3.4.2. Prepoziții utilizate pentru exprimarea dativului

(i) Prepoziția *la*

Construcțiile cu prepoziția *la* pentru exprimarea relației de dativ aveau o frecvență redusă în secolul al XVII-lea. Ulterior, s-au extins atât în vorbire, cât și în graiuri (Stan 2013b: 270). În varietățile regionale, dativul cu prepoziția *la* are o utilizare mai largă decât în limba actuală standard, apărând în construcții cu verbe *dicendi* (inerente sau contextuale), ca *a spune* (50), *a zice* (51) sau *a striga* (52).

- (50) *i-a spus **la băeatu** acela care iera cu mine (TDM I: 28), și i-a spus **la copii** (TDO: 247)*
 (51) *le zice o strigătură **la feciori** (TDMM: 150)*
 (52) *a strâga **la zmei** (GN, I, Putna: 226), a strigat **la dânsu** (TDBN: 520)*

Prepoziția *la* se înregistrează și în structuri cu alte verbe, care presupun rolul tematic Țintă/Destinatar, ca *a da*, *a lua*, *a se ruga*, *a trimite*, *a greși* (53) sau cu locuțiuni verbale cu verbul *a da* (54). Alte dativ analitice se actualizează ca Beneficiar, în contexte cu verbele *a face*, *a pune*, *a descânta*, *a ursi*, *a cânta*, *a bate*, *a mulțumi*, *a lăsa* (55-62) sau în contextul unui verb cu Experimentator (63). Cele mai multe contexte arată că marca prepozițională *la* este folosită în relație cu nume comune animate personale. În unele graiuri, *la* este utilizată pentru realizarea dativului numelor comune animate nepersonale (53a, 54b, 55a) și nonanimate (53b, 54c, 60, 62).

MARCAREA CAZURILOR OBLICE...

- (53) a. *dădui la porc* (TDO: 247)
b. *dăm pești la buorș* (TDD: 169)
c. *le-a luat bani la negustori-ăștia* (TDM I: 57)
d. *roagă-te la Dumnezeu* (TDMM: 72)
e. *trimete carte la muiere* (GPF: 221)
f. *la bărbat greșești o dată* (TDMM: 77)
- (54) a. *și le dă gură la fișori* (TDBN: 39)
b. *prima dată am dat drumu la găini* (TDO: 18)
c. *dăm de pomană la sufletul lui* (GPF: 19)
- (55) a. *sî faci un nimăt la oi* (Petrovici: 165)
b. *să-i putem să-i facem procez la ală* (TDM I: 8)
- (56) a. *pune masa la unu dintre ei* (TDM I: 417)
b. *îi pune un bănișor la copil* (TDD: 184)
- (57) *descântă muierea la copil* (Petrovici: 6)
- (58) *să-i ursască la copil* (Petrovici: 6)
- (59) *le cânta la fete* (TDM I: 437)
- (60) *băteau cuie la oale* (TDMM: 202)
- (61) *mulțumesc la nănașu* (TDMM: 80)
- (62) *îi lăsăm câți zece, douăsprăzăce coarde la butucu* (NALR: 111)
- (63) a. *Îi place la fata dumnetale de copilu meu?* (GPF: 29)
b. *care-i era dragă la băet și la băeată* (TDBN: 39)

Adesea, dativul exprimat prin prepoziția *la* este dublat, ceea ce dovedește gramaticalizarea totală a prepoziției *la* ca marcă a cazului oblic (Nedelcu 2019b: 334).

- (64) a. *vine popa cu codelniță, îi pune tămîie, îi pune, îi dă la popa* (TDO: 67)
b. *le dete la nemț acolo* (TDM I: 29)
c. *îi dăm la slănină cu buia* (TDM I: 42)

Rar, cu o singură atestare în corpusul cercetat, prepoziția *la* dublează marca flexionară de dativ, cazul fiind astfel dublu marcat:

- (65) *dându-i țâță la ăluia* (TDM I: 438)

(ii) Prepoziția *către*

Prepoziția *către* este utilizată, în graiurile dacoromâne, în construcții cu verbe dicendi, printre care *a zice* (cel mai des întâlnit în corpusul cercetat), *a spune*, *a grăi*, *a se răsti*, *a porunci*, *a răspunde*, *a se născocori* (folosit în zona Banatului), *a striga*, posibilitate care continuă din limba veche. Exprimarea relației de dativ cu prepoziția *către* este concurată puternic în graiuri de prepoziția *la*. Încă din limba veche, *către* este mai puțin gramaticalizat decât *la*, pentru că este utilizat rar în construcții cu dublare clitică (Pană Dindelegan, Paraschiv 2016: 115).

- (66) a. *au zis dă mult și către ceilalți* (TDM I: 54)
 b. *am legat sârma și n-am zis cătă nimeni nica* (înregistrare personală, TMA)
 c. *o dzâs măgariu cătă boi* (GFM: XLV)
- (67) a. *a spus calu cătră Arap Alb* (GFM: 157)
 b. *și cătă mama m-o spus* (GFM: 29)
- (68) a. *către mamă-sa grăia* (PTr: 310)
 b. *către Turci așa-a grăit* (PTr: 311)
- (69) a. *și să resti cătră ei* (AB: 307)
 b. *Încă s-o restit o țără cătră văruțu* (AB: 303)
- (70) *s-o dus unde a poruncit păcurariu cătă pribeag* (GFM: 154)
- (71) *cătră șăfu-atunșa o răspuns cu glasu tare* (AB: 124)
- (72) *să născocori cătră cuscru-so Ianăș* (AB: 305)
- (73) *străgă cătă mireasă* (GPF: 65)

Către este utilizat și în structuri cu alte verbe, cum ar fi *a da* sau *a plăti* (74), care presupun Ținta/Destinatarul (Nedelcu 2019a: 334), dar și cu verbul *a se lipi* (cu sensul de *a se alătura*), întâlnit cu o singură atestare în corpusul cercetat (75). Potrivit contextelor selectate din texte aparținând unor zone diferite, observăm că prepoziția *către* este utilizată, în special, pentru realizarea dativului numelor animate. Pentru marcarea dativului numelor nonanimate, *către* are o singură atestare în corpusul consultat (74b).

- (74) a. *dă o îrtiie cătră domnu colonel* (GN, I, Ialomița: 200, *apud* Nedelcu 2019a: 334)
 b. *am ajuns în stare să nu mai plătim nici dările către Stat* (GN, I, Muscel: 121, *apud* Nedelcu 2019a: 334)
- (75) *s-o lipit cătră ruși* (TDMM: 170)

4. Concluzii

În graiurile dacoromâne, marcarea cazurilor oblice prezintă o mare variație între realizarea sintetică și cea analitică, structurile în care genitiv-dativul analitic este folosit în locul celui flexionar fiind foarte frecvente. Contextele descrise arată că în graiuri sunt prezente aceleași tipuri de mărci ale genitiv-dativului ca și în limba veche, diferența fiind dată, în special, de extinderea mărcilor analitice. Printre inovațiile regionale se numără posibilitatea apariției mărcii *lui/lu* cu nume animate personale (*prietenii lu băiat*), nonpersonale (*numili lu cocoșu*), nonanimate (*fundu lu cumpănă*) ori cu un grup nominal indefinit (*fișoru lu un cășap, spun io lu un tovarăș a mieu*).

De asemenea, am observat extinderea prepoziției *la* pentru realizarea genitiv-dativului numelor animate (*mamele la fete lucrează, dădui la porc*) și nonanimate (*colțu la iarbă*). O altă particularitate a varietăților regionale o reprezintă posibilitatea elementului funcțional *al* de a fi adiacent articolului hotărât (*oile a lu vecinu, cămeșa a unuia frate a meu*).

Corpus

AB: Boldureanu, I. V., S. Dănilă și C. Ungureanu. Antologia Literaturii Dialectale Bănățene (poezie, proză, teatru) 1891-2011. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011.

AD: Densusianu, Ov. Antologie dialectală. București: Socec & Co., 1915.

AD 106: Antim Ivireanul. Didahii. Ed. G. Ștrempel. Antim Ivireanul. Opere. București: Minerva, 1972, 1-238.

AFLR: Avram, A., coord. Antologie fonetică a limbii române. București: Institutul de cercetări etnologice și dialectologice, 1988.

CCat.1560: Coresi. Catehism [Brașov, c. 1560]. Ed. A. R. Moraru, în TR, 1982, 19-128.

CT. 1560-1: Coresi. Tetraevanghel, Brașov, 1561. Ed. F. Dimitrescu. București: Editura Academiei Române, 1963.

DGDS II: Marin, M., coord. Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice. Vol. I-III. București: Editura Academiei Române, 2009, 2010, 2011.

Doc.Athos: Zahariuc, P., ed. De la Iași la Muntele Athos. Studii și documente de istorie a Bisericii. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008.

Doc.Dohiaru: Zahariuc, P. și I.-A. Guriță. Documente din vremea lui Șerban vodă Cantacuzino păstrate în arhiva Mănăstirii Dohiaru de la Muntele Athos (1679-1688). – Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Istorie, 61/2015, 141-192.

Doc.Xenofon: Zahariuc, P. și F. Marinescu. Documente românești din arhiva mănăstirii Xenofon de la Muntele Athos. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.

- DRH.A.28*: Academia Română, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”. Eds. P. Zahariuc, P. *et al.* Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXVIII (1645-1646). București: Editura Academiei Române, 2006.
- GFM*: Papahagi, T. Graiul și folklorul Maramureșului. București: Academia Română, Cultura Națională, 1925.
- GN*: Candrea, I.-A., Ov. Densusianu și Th. D. Sperantia. Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români, publicate de..., vol. I. București: Atelierele Grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1906-1907.
- GPF*: Coțuț, C. și M. Vulpe. Graiul din zona „Porțile de Fier” I. Texte. Sintaxă (Publicațiile Centrului de Cercetări Fonetice și Dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. Seria II. Texte și glosare, 1). București: Editura Academiei, 1973.
- „*Harta sonoră*”: Marin, M., C.-I. Radu, D. Răuțu și M. Tiugan. „*Harta sonoră*” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României (+DVD) Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti”. București: Editura Academiei Române, 2016.
- NALR*: Dumistrăcel, S. Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina, I, Partea a 2-a. Iași: Editura Academiei Române, 1995.
- Petrovici*: Petrovici, E. Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic român II. Sibiu – Leipzig, 1943.
- PH.1500-10*: Psaltirea Hurmuzaki. [Moldova]. Eds. I. Gheție și M. Teodorescu. București: Editura Academiei Române, 2005.
- Prav. 1652*: Îndeptarea legii, Târgoviște, 1652. Ed. coord. A. Rădulescu. București: Editura Academiei Române, 1962.
- PS.1573-8*: Psaltirea Scheiană. Ed.: Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Ed. I.-A. Candrea. București: Socec, 1916; Psaltirea Scheiană. Ed. I. Bianu. București: Carol Göbl, 1889.
- PTr*: Bibicescu, I. G. Poesii populare din Transilvania. Culese și adnotate de I. G. Bibicescu. București: Imprimeria Statului, 1893.
- SB*: Rosetti, Al. Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592-1638). București: Casa Școalelor, 1944, 34-75.
- TDBN*: Marin, M. și M. Tiugan. Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud. (Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice. Seria II. Texte și glosare, 6). București: Editura Academiei, 1987.
- TDD*: Lăzărescu, P., V. Neagoe, R. Pană și N. Saramandu. Texte dialectale și glosar. Dobrogea. (Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice. Seria II. Texte și glosare, 5). București: Editura Academiei, 1987.
- TDM I*: Cazacu, B., G. Chiuculete, P. Lăzărescu, M. Marin, B. Marinescu, R. Pană și M. Vulpe. Texte dialectale Muntenia I, vol I. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
- TDMM*: Farcaș, I.-M. Texte dialectale – Maramureș. Baia Mare: Editura Universității de Nord, 2011.

MARCAREA CAZURILOR OBLICE...

TD-Nistru: Marin M., I. Mărgărit, V. Neagoe și V. Pavel. Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar. București: Editura Academiei Române, 2011.

TDO: Cazacu, B., C. Coțuț, G. Ghiculete, M. Mărdărescu, V. Șuteu și M. Vulpe. Texte dialectale. Oltenia (Academia Republicii Socialiste România, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale). București: Editura Academiei, 1967.

TDR: Rusu, V., coord. Tratat de dialectologie românească. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1984.

TMA: Texte Munții Apuseni, înregistrate în anul 2018, în manuscris.

TO: Texte Oltenia, înregistrate în 2018, în manuscris.

Bibliografie

Adams 2011: Adams, J. N. Late Latin – În: A Companion to the Latin Language. Ed. J. Clackson. Oxford: Blackwell, 2011, 257-283.

Croitor 2016: Croitor, B. Utilizări arhaice și regionale ale genitivului. – Limba română, LXV (4)/2016, 505-513.

Densusianu 1961: Densusianu, O. Istoria limbii române. Ediție îngrijită de J. Byck. București: Editura Științifică, 1961.

Frâncu 2009: Frâncu, C. Gramatica limbii române vechi (1521-1780). Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009.

Gheție, Mareș 1974: Gheție, I. și Al. Mareș. Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea. București: Editura Academiei, 1974.

Giurgea 2013: Giurgea, I. T. Originea articolului posesiv-genitival *al* și evoluția sistemului demonstrativelor în română. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

Guțu Romalo 2005: Guțu Romalo, V. Aspecte ale evoluției limbii române. București: Editura Humanitas, 2005.

Hopper, Traugott 1993: Hopper, P. și E. Traugott. Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Iorga Mihail 2013a: Iorga Mihail, A.-M. Realizarea analitică a dativului (*la* + *acuzativ*) în româna dialectală. – Studii și cercetări lingvistice, LXIV (2)/2013, 239-261.

Iorga Mihail 2013b: Iorga Mihail, A.-M. O tipologie a dativului românesc, teză de doctorat. Universitatea din București, 2013.

Ledgeway 2012: Ledgeway, A. From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change. Oxford: Oxford University Press, 2012, 10-29.

Manoliu 2011: Manoliu, M. M. Pragmatic and Discourse Changes. – În: The Cambridge History of the Romance Languages. Vol. I. Structures. Eds. M. Maiden, J. Ch. Smith and A. Ledgeway. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 472-531.

- Moldovan 1984*: Moldovan, D. Aspecte ale interferenței sistemelor toponimice: toponimele descriptive cu articol definit proclitic. – În: Omagiu G. Istrate, Iași, 295-311.
- Neagoe 2011*: Neagoe, V. Morfosintaxa articolului în graiurile dacoromâne în secolul al XIX-lea. – *Limba română*, LX (2)/2011, 162-176.
- Neagoe 2012*: Neagoe, V. Morfosintaxa articolului în graiurile dacoromâne actuale. – *Fonetică și dialectologie*, XXXI/2012, 34-62.
- Nedelcu 2019a*: Nedelcu, I. Aspecte ale utilizării prepoziției *către* în varietățile regionale ale dacoromânei. – În: *Variație diacronică și diatopică. Note gramaticale*. Ed. G. Pană Dindelegan. București: Editura Academiei Române, 2019, 329-338.
- Nedelcu 2019b*: Nedelcu, I. Utilizarea mărcii *lui* de genitiv-dativ în varietățile regionale ale dacoromânei. – În: *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani*. Eds. Gh. hivu, și C. Vătășescu. București: Editura Universității din București, 2019, 357-364.
- Pană Dindelegan 2008*: Pană Dindelegan, G. Tipuri de gramaticalizare. Pe marginea utilizărilor gramaticalizate ale prepozițiilor *de* și *la*. – În: *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*. Ed. G. Pană Dindelegan. București: Editura Universității din București, 2008, 227-238.
- Pană Dindelegan 2013*: Pană Dindelegan, G. Flexiunea cazuală – între analitic și sintetic. Cardinale și cuantificatori non-numerici în româna veche. – *Limba română*, LXII (2)/2013, 159-173.
- Pană Dindelegan, Paraschiv 2016*: Pană Dindelegan, G. și I. Paraschiv. The indirect object. – În: *The Syntax of Old Romanian*. Ed. G. Pană Dindelegan. Oxford: Oxford University Press, 2016, 149-168.
- Rosetti 1986*: Rosetti, Al. Istoria limbii române. București: Editura Științifică și enciclopedică, 1986.
- Sala 2012*: Sala, M. De la latină la română. București: Editura Pro Universitaria, 2012.
- Stan 2005*: Stan, C. Categoria cazului. București: Editura Universității din București, 2005.
- Stan 2013a*: Stan, C. O sintaxă diacronică a limbii române vechi. București: Editura Universității din București, 2013.
- Stan 2013b*: Stan, C. Genitive and dative case-marking. – În: *The Grammar of Romanian*. Ed. G. Pană Dindelegan. Oxford: Oxford University Press, 2013, 262-271.
- Stan 2016*: Stan, C. The genitive. Between analyticity and syntheticity. – În: *The Syntax of Old Romanian*. Ed. G. Pană Dindelegan. Oxford: Oxford University Press, 2016, 312-323.